

MARIA MAGDALENA SZÉKELY, ȘTEFAN S. GOROVEI

CĂLUGĂRIREA LUI ȘTEFAN CEL MARE. DE LA TEMEIURILE IPOTEZEI LA REALITATEA ISTORICĂ

În vremea din urmă, se manifestă destul de pregnant tendința de a sugera și chiar de a demonstra¹ că, în ultimele zile de viață, Ștefan cel Mare și-ar fi abandonat domnia pentru a îmbrăca, *in articulo mortis*, haina monahală². Ipoteza aceasta a fost construită pe lucrările unor autori a căror competență în istoria lui Ștefan cel Mare nu ne este cunoscută (Silviu Dragomir și Vasile Andru³), precum și pe o tradiție despre care se zice că circulă „printre bătrânii pustnici” de la Muntele Athos⁴.

Întru sprijinirea ei, au fost aduse ca argumente: lipsa unor relatări privitoare la înmormântarea lui Ștefan cel Mare⁵, înmormântarea, în gropnița de la Putna, a lui Ștefan și a fiului său, Alexandru, fără sicrie⁶, pe 13 bare de fier⁷ (care i-ar reprezenta pe cei 12 Apostoli și pe Maica Domnului)⁸, capul lui Ștefan „fiind sprijinit pe un căpătâi de cărămidă”⁹. A fost găsit și un precedent în familie pentru călugărirea înainte de moarte: Maria Despina, soacra lui Ștefan cel Mare,

---

¹ Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324–1881*, I, Secolele XIV–XVI, București, 2001, p. 543; idem, *Până când a domnit Ștefan cel Mare ?*, în **MI**, XXXVIII, 2004, 7 (448), p. 16–23. În *Sumar* (p. 2), articolul este prezentat cu alt titlu: *Călugărul Simion își desemnează urmașul la tron*. Dumitru Manolache, *A fost călugărit înainte de moarte ?*, în „Lumea Credenței”, II, 2004, 7 (12), p. 10–12; idem, *A fost călugărit Ștefan cel Mare înainte de moarte ?*, în „Rost. Manifest românesc”, II, 2004, 17, p. 10–11.

² Fără o analiză critică, ideea aceasta începe deja să-și facă loc, deocamdată timid, în lucrări apărute în ultimii ani („există bănuiala – este vorba despre o simplă ipoteză – că și Ștefan cel Mare, care îl pusese domn pe fiul său, Bogdan al III-lea, ar fi primit, de formă, cinul călugăresc”: Dan Horia Mazilu, *Voievodul dincolo de sala tronului. Scene din viața privată*, Iași, 2003, p. 572).

³ Constantin Rezachevici, *Cronologia critică*, p. 543; Dumitru Manolache, *A fost călugărit înainte de moarte ?*, p. 10, 12; idem, *A fost călugărit Ștefan cel Mare înainte de moarte ?*, p. 10, 11.

⁴ Dumitru Manolache, *A fost călugărit înainte de moarte ?*, p. 12; idem, *A fost călugărit Ștefan cel Mare înainte de moarte ?*, p. 11.

⁵ Idem, *A fost călugărit înainte de moarte ?*, p. 10; idem, *A fost călugărit Ștefan cel Mare înainte de moarte ?*, p. 10.

⁶ Idem, *A fost călugărit înainte de moarte ?*, p. 12; idem, *A fost călugărit Ștefan cel Mare înainte de moarte ?*, p. 11.

⁷ Constantin Rezachevici, *Până când a domnit Ștefan cel Mare ?*, p. 23; Dumitru Manolache, *A fost călugărit înainte de moarte ?*, p. 12; idem, *A fost călugărit Ștefan cel Mare înainte de moarte ?*, p. 11.

⁸ Dumitru Manolache, *A fost călugărit înainte de moarte ?*, p. 12; idem, *A fost călugărit Ștefan cel Mare înainte de moarte ?*, p. 11.

⁹ Constantin Rezachevici, *Până când a domnit Ștefan cel Mare ?*, p. 23.

„înmormântată în necropola domnească din biserica Mănăstirii Putna, în chip călugăresc”¹⁰, și a fost indicat chiar, cu titlu de ipoteză, numele de călugăr al domnului: Simion¹¹. Călugărirea lui Ștefan „era menită, desigur, să înlăture existența, după 30 iunie 1504, a doi domni în scaun în același timp”¹².

Trebuie spus, de la bun început, că, înainte de publicarea articolelor menționate, această ipoteză a fost adusă în discuție în cadrul simpozionului *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine*, desfășurat la Mănăstirea Putna (18–25 aprilie 2004)¹³. Cu acel prilej, istorici și reprezentanți ai clerului monahal au arătat, deopotrivă, de ce o asemenea presupunere nu se poate susține. Cu toate acestea, ipoteza a fost formulată și tipărită în publicații de largă răspândire, ceea ce, în chip evident, nu poate să slujească identificării adevărului, afirmării și apărării lui. Tocmai de aceea, se impune analizarea, cu atenție, a argumentelor care au fost aduse în discuție.

Lipsa unor relatări privitoare la înmormântarea lui Ștefan cel Mare ca dovadă a călugăririi sale nu are nici o relevanță. Faptul că dispunem de descrierea făcută de Paul de Alep – și nu de „arhidiaconul de Antiohia Macarie” ! – la înmormântarea lui Matei Basarab¹⁴ se datorează hazardului. Dacă patriarhul Macarie și fiul său, Paul de Alep, n-ar fi trecut chiar atunci prin Țara Românească, n-am fi avut-o nici pe aceasta, așa cum nu avem descrieri de înmormântări pentru alți domni români. Se poate trage, de aici, concluzia că toți suveranii noștri medievali, cu excepția lui Matei Basarab, au murit ca monahi ?!

Fiul lui Ștefan cel Mare, Alexandru, nu a fost înmormântat la Putna, ci, așa cum spun izvoarele, la Mănăstirea Bistrița, „lângă străbunicul lui, Alexandru voievod”¹⁵.

Înhumarea fără sicriu, pe bare de fier, este o practică îndeobște cunoscută, care nu are nimic de-a face cu trecerea în monahism. Descoperirea, bunăoară, la Mănăstirea Bistrița, în mormântul doamnei Ana, a unui asemenea „pat de fier” nu a dus la concluzia că soția lui Alexandru cel Bun s-ar fi călugărit. După mărturia

¹⁰ *Ibidem*, p. 21; idem, *Cronologia critică*, p. 543.

¹¹ Idem, *Până când a domnit Ștefan cel Mare ?*, p. 23.

¹² *Ibidem* (subl. a.); idem, *Cronologia critică*, p. 543. Posibilitatea ca Bogdan să fi fost instalat pe tron de tatăl său a părut plauzibilă, de mult, și lui Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 74.

¹³ V., pentru acest simpozion, dările de seamă publicate în „Rost. Manifest românesc”, II, 2004, 17, p. 4–6 și în *Cinstire Sfântului Voievod Ștefan cel Mare la 500 de ani de la strămutarea sa la cele veșnice. Volum omagial*, Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților, 2004, p. 39–45, precum și volumul care înmănunchează textele comunicărilor: *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2004.

¹⁴ Dumitru Manolache, *A fost călugărit înainte de moarte ?*, p. 10; idem, *A fost călugărit Ștefan cel Mare înainte de moarte ?*, p. 10.

¹⁵ *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 20, 52, 65.

arheologilor care au făcut săpăturile de la Putna, „așezarea trupului neînsuflețit al lui Ștefan cel Mare pe bare metalice transversale (sprijinite, la rândul lor, pe o zidărie de cărămidă *ad-hoc* realizată și menită să le înalțe față de partea inferioară a criptei) este o modalitate relativ curentă de înhumare (reperată și la Putna și în alte părți)”¹⁶. Ea îngăduia descompunerea cadavrului în mormintele zidite, amenajate în interiorul unor biserici, dar avea drept consecință „segmentarea resturilor umane, după descompunerea cadavrului, și căderea lor oarecum dezordonată, în spațiile dintre bare”¹⁷. Spre a evita căderea, în acest fel, a craniului, se recurgea, uneori, la zidirea unui mic prag. În cazul mormântului lui Ștefan cel Mare, „partea vestică a cavității sarcofagului fusese amenajată în mod special, cu un postament din zidărie de cărămidă pentru susținerea capului”¹⁸. Nu este vorba, așadar, de așezarea sub capul defunctului a unei cărămizi !

Nu se știe dacă Maria Despina va fi fost înmormântată „în chip călugăresc” sau nu, de vreme ce mormântul acestei doamne nu a fost localizat în cuprinsul spațiului funerar de la Putna. Cercetările arheologice par să indice că, prin amenajarea criptei lui Ștefăniță vodă – nu a lui Bogdan al III-lea¹⁹ ! –, în naosul bisericii, s-a anulat mormântul Mariei Despina „care, probabil, fie nu a avut niciodată piatră funerară, fie piatra ce-i marca mormântul fusese anepigrafă”²⁰.

Se constată, prin urmare, că amintita ipoteză a călugăririi lui Ștefan cel Mare se întemeiază pe confuzii grave și că nici unul dintre argumentele prezentate pentru a o susține nu are vreun temei, documentar sau logic. În nici unul dintre documentele, pomelnicele sau consemnările cronicărești care ni s-au păstrat din vremea aceea nu se află vreo informație, vreo sugestie, vreo aluzie măcar la intrarea lui Ștefan în monahism, deși un eveniment atât de important nu putea fi uitat sau trecut ușor cu vederea. Nici chiar în Mănăstirea Putna – depozitară nu numai a unor odoare de mare preț, ci și a atâtor tradiții legate de ctitorul său – nu s-a păstrat măcar o vagă umbră a unei asemenea amintiri.

Inscripția de pe lespeda de marmură care acoperă mormântul de la Putna îl evocă pe „binecinstitorul domn, Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei” și nu pe monahul Simion. Este drept că lespeda era pregătită încă din timpul vieții de Ștefan însuși, dar, dacă el ar fi murit ca monah, inscripția trebuia modificată. Admițând, totuși, de dragul demonstrației, că, din anumite rațiuni, inscripția inițială ar fi fost păstrată neatinsă, nu se poate explica de ce în inscripția de pe acoperământul de mormânt, lucrat din porunca lui Bogdan al III-lea,

---

¹⁶ Nicolae N. Pușcașu (†), Voica Maria Pușcașu, *Mormintele Putnei*, în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlas al credinței creștine*, p. 31–32.

¹⁷ *Ibidem*, p. 32.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Constantin Rezachevici, *Până când a domnit Ștefan cel Mare ?*, p. 21.

²⁰ Nicolae N. Pușcașu (†), Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 29.

nu se face cuvenita îndreptare, ci se vorbește tot despre „Io Ștefan voievod, cel care a domnit în Țara Moldovei”.

Intrarea în cinul monahal înseamnă moartea omului cel vechi, a laicului, și nașterea unui om nou, a monahului, acesta urmând să se înfățișeze la Judecata de Apoi cu numele lui călugăresc. În aceste condiții, înlocuirea, în orice text scris, a numelui vechi cu numele nou este obligatorie. Dar, tot de dragul demonstrației, acceptăm că Ștefan și-ar fi păstrat același nume și după trecerea în monahism. Într-un atare caz, el ar fi trebuit să apară în izvoare ca „Ștefan monah”, și în nici un caz ca „Ștefan voievod”. Când un domn al Moldovei a fost cu adevărat călugărit, izvoarele au vorbit despre aceasta. Părăsirea tronului de către Alexandru Lăpușneanu, în favoarea fiului său, s-a consemnat („A dat schiptrul singurei stăpâniri fiului său, Bogdan”) ²¹. Încăunarea noului domn, Bogdan al IV-lea, s-a consemnat și ea („În anul 7076, luna martie, în 9 zile, a primit domnia binecinstitorul Ion Bogdan voievod al Țării Moldovei, fiul precuciosului Alexandru, numit monahul Pahomie”) ²². Călugărirea însăși s-a consemnat („Și încă fiind viu, i-au plăcut mai mult cele viitoare decât cele de față și în locul porfirului țesut cu aur, a primit asupra lui haina de lână călugărească și în locul cununii de mărăgăritare și cu pietre scumpe, a îndrăgăit viața cu tunderea capului și și-a schimbat și numele, după rândul îngeresc, în Pahomie”) ²³. Lespedea funerară de la Slatina dă numele monahului Pahomie, nu a suveranului Alexandru („Pahomie cel care a răposat de la viața de aici spre veșnicile lăcașuri și a fost îngropat aici, în noua sa ctitorie, în anul 7076, luna mai”) ²⁴. Cu acest nume este trecut el în pomelnicul Slatinei („Aice să pomenescu pravoslavnicii domni, ctitorii monah Pahomie care s-au chemat Alexandru voiavodu și doamna lui Roxanda și copiii lor”) ²⁵, ba chiar și în acela al Mănăstirii Dochiariu de la Muntele Athos („Pahomie călugărul, Roxandra doamna, Bogdan voievod și copiii lor”) ²⁶.

²¹ Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 147.

²² Radu Constantinescu, *Note privind istoria Bisericii române în secolele XIII–XV*, în **SMIM**, VI, 1973, p. 186, nota 62. Ulterior, însemnările despre încăunarea lui Bogdan al IV-lea (9 martie 1568) și moartea lui Alexandru Lăpușneanu (11 martie 1568) au mai fost publicate de două ori, ca și cum ar fi fost inedite: Teodor Bojan, Ioan Gabor, *Contribuții cronologice la domniile lui Alexandru și Bogdan Lăpușneanu*, în **RdI**, 31, 1978, 2, p. 331; Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*, București, 1980, p. 89 (v. și eadem, *Revelația unor însemnări*, în **MI**, XIV, 1980, 10, p. 46; eadem, *Despre „Catalogul manuscriselor slavo-române din R. S. România”*, în **Rsl**, XXII, 1984, p. 355–358).

²³ Azarie, în *Cronicile slavo-române*, p. 147.

²⁴ *Inscripțiile medievale ale României*, I. *Orașul București*, redactor responsabil Alexandru Elian, București, 1965, p. 511, nr. 621 (o placă de marmură cu lungimea de 129 cm și înălțimea de 13 cm, deci nici măcar o piatră funerară în toată puterea cuvântului, ci numai o modestă marcă a locului de veșnică odihnă). Comentariul lui Constantin Rezachevici (*Cronologia critică*, p. 690–691) este inadecvat.

²⁵ *Inscripțiile medievale ale României*, I, p. 325, nr. 284.

²⁶ Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV, 1, p. 46, nr. CXII.

Același lucru s-a întâmplat și în cazul împăratului bizantin Ioan al VI-lea Cantacuzino, devenit, pentru ultimele trei decenii de viață, monahul Ioasaf. Deși fostului împărat avea să i se ceară adesea sfatul în problemele grave de politică ale imperiului – rămânând, astfel, o prezență destul de activă în viața laică –, el nu va mai apărea niciodată reprezentat decât în haine monahale și nu avea să-și mai folosească numele purtat ca basileu. În ciuda marelui prestigiu și a autorității de care a continuat să se bucure și după intrarea în monahism, moartea lui, survenită la 15 iunie 1383, a trecut aproape neobservată, ea fiind consemnată într-o singură sursă. Nici locul înmormântării sale nu se cunoaște cu siguranță²⁷.

Vreme de sute de ani, Ștefan cel Mare a fost pomenit, în Putna și în toate celelalte ctitorii din Moldova și din lumea ortodoxă, exclusiv ca „Ștefan voievod”. Admițând ipoteza călugăririi, suntem siliți să acceptăm că, pentru o jumătate de mileniu, el nu a fost pomenit ca monah.

S-a mai susținut că, „deși în interior mormântul era cel al unui călugăr, fiul său Bogdan III l-a îngropat cu podoabe și mantie domnească, având pe piept brodată o cruce de aur, iar pe acoperitoarea de mormânt i-a trecut doar numele domnesc, nu și cel de călugăr”²⁸. Gestul lui Bogdan a fost văzut ca o „expresie a compromisului”²⁹. Dar aceasta înseamnă că nici unul dintre cei care au luat parte la înmormântare – membrii familiei domnești, mitropolitul Gheorghe, egumenul Spiridon al Putnei, preoții slujitori – nu știau că lepădarea veșmintelor monahale atrăgea după sine afurisirea.

Pilonul central pentru susținerea ipotezei privind călugăria lui Ștefan îl constituie o altă ipoteză, cea privind predarea domniei de către Ștefan însuși fiului său, Bogdan, la 30 iunie 1504. Iar această ipoteză s-a încheiat pe baza binecunoscutei scrisori a lui Leonardo de Massari, care, la 26 iulie 1504, comunica din Buda veștile primite din Moldova în legătură cu moartea lui Ștefan; *aici se relatează că domnul a poruncit executarea frunțașilor celor două tabere boierești care susțineau, fiecare, pe câte un fiu al său, impunându-l ca succesori pe Bogdan: „et sic ante mortem creavit filium Vayvodam, poi torno in lecto et in do zorni reddidit spiritum et poi morite”*³⁰. Aceste „do zorni” conduc la data de 30 iunie 1504, când, pentru a se evita existența „a doi domni în scaun în același timp”, Ștefan ar fi devenit monah.

---

²⁷ Donald M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus), ca. 1100–1460. A Genealogical and Prosopographical Study*, Dumbarton Oaks, 1968, p. 91–92, nr. 22; idem, *A Biographical Dictionary of the Byzantine Empire*, Londra, 1991, p. 58; idem, *The Reluctant Emperor. A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk, c. 1295–1383*, Cambridge, 1996, p. 159.

²⁸ Constantin Rezachevici, *Până când a domnit Ștefan cel Mare ?*, p. 23.

²⁹ Idem, *Cronologia critică*, p. 543.

³⁰ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, București, 1874, p. 103. Câteva rânduri mai sus, medicul venețian dă aceeași informație: „el fiol che era in Valachiam e sta creato Vayvoda vivente patre” (*ibidem*, p. 102–103).

De fapt, dovezile de netăgăduit, și provenind din chiar epoca aceea, că Ștefan cel Mare nu și-a sfârșit domnia cu două zile înaintea morții și nici nu a îmbrăcat haina monahală stau la îndemână. Mai întâi, este Letopisețul anonim, care spune că Ștefan a murit marți, 2 iulie 1504, după ce a domnit 47 de ani, două luni și trei săptămâni³¹. Calculând acest răstimp începând de marți, 12 aprilie 1457, cei 47 de ani, două luni și trei săptămâni se sfârșesc la 3 iulie 1504. Foarte exactă ar fi fost precizarea „două luni, două săptămâni și șase zile” ! Dar rotunjirea în plus până la „trei săptămâni” va fi ținut seama și de coincidența zilei de săptămână – marți – pentru dobândirea domniei și pentru moartea lui Ștefan. Pe acoperământul făcut de Bogdan al III-lea se dă aceeași dată a morții, cu ora precizată mai exact, durata domniei fiind indicată cu o rotunjire încă și mai mare: 47 de ani și trei luni³².

Cronica mai spune: „Și a luat schiptrul Moldovei fiul lui, Bogdan voievod, în locul lui”³³. Altfel spus, în dimineața zilei de 2 iulie, după ce Ștefan și-a dat ultima suflare, a început domnia lui Bogdan al III-lea. Nici vorbă nu este – în acest izvor, de desăvârșită încredere, pentru că s-a scris chiar în zilele acelea, în preajma tronului – de vreo retragere a bătrânului în favoarea tânărului.

Ce a putut să însemne, în realitate, că Bogdan a devenit voievod *vivente patre* se poate explica prin analogii. Cronicarul Eginhard, de pildă, povestind apropierea sfârșitului împăratului Carol cel Mare, spune că acesta l-a chemat la sine pe fiul său, Ludovic, regele Acvitaniei, „desemnându-l drept moștenitor al titlului imperial și, punându-i pe cap coroana, a poruncit ca Ludovic să fie numit împărat și august. Această hotărâre a sa a fost primită de către toți cei de față cu mare mulțumire, căci le părea că i-a fost inspirată de Dumnezeu spre binele regatului, iar acest act, sporindu-i măreția, le-a insuflat nu puțină spaimă neamurilor străine”. După consumarea acestui episod, Ludovic a fost trimis înapoi în Acvitanian, iar tatăl său, rămas împărat, a plecat la vânătoare³⁴.

Întorcându-ne în Moldova, trebuie spus că există și dovada peremptorie nu numai că domnia lui Ștefan s-a terminat la 2 iulie 1504, dar și că domnia lui Bogdan a început în aceeași zi. Pe un manuscris moldovenesc cuprinzând comentariile arhiepiscopului Theofilact al Ohridei la *Evanghelia* lui Ioan, copistul (monahul Eleazar de la Putna) a datat încheierea muncii sale la 25 mai 1509, în funcție și de „anul curgător” al domniei lui Bogdan al III-lea: „iar al domniei sale anul al cincilea curgător și urmând cel de-al șaselea, care se apropie, din luna iulie 2”³⁵. Consemnarea aceasta – pe care susținătorii tezei despre părăsirea domniei de

³¹ *Cronicile slavo-române*, p. 22.

³² *Repertoriul*, p. 310, nr. 99.

³³ *Cronicile slavo-române*, p. 22.

³⁴ Eginhard, *Vita Karoli Magni. Viața lui Carol cel Mare*, ediție îngrijită, traducere, studiu introductiv și note de Anca Crivăț, București, 2001, p. 135, 137.

³⁵ Damaschin Mioc, *Materiale românești din arhive străine*, în *SMIM*, VI, 1973, p. 333–334, nr. 3. V. și Radu Constantinescu, *Manuscrise de origine românească din colecții străine*, p. 97, nr. 485. Un fragment din colofonul acestui manuscris a fost semnalat și comentat într-o lucrare apărută

către Ștefan și preluarea ei de către Bogdan înainte de 2 iulie 1504 au ocultat-o cu toată grija și cu toată seninătatea – este decisivă pentru controversa inutilă iscată în jurul succesiunii domnești din Moldova anului 1504, în care s-a încercat să se caute temeiul pentru teoria intrării lui Ștefan în monahism. Nu numai că este o consemnare contemporană, dar, în plus, ea aparține chiar unui membru al obștii monahale care veghea mormintele voievodale de la Putna și care era cea mai îndreptățită să cunoască adevărul cu privire la evenimentele petrecute la sfârșitul lui iunie și începutul lui iulie 1504. Dacă unuia sau altuia dintre argumentele anterioare i s-ar putea, eventual, opune vreo obiecție, însemnării monahului Eleazar de la Putna nu i se mai poate contrapune nici una. Orice s-ar fi întâmplat la Suceava în ultimele zile ale lunii iunie 1504, domnia lui Ștefan s-a sfârșit în dimineața zilei de 2 iulie și tot atunci a început domnia fiului său, Bogdan. Loc pentru puținele ceasuri de viață monahală nu rămâne defel.

Ipoteza călugăririi lui Ștefan cel Mare este nu doar neîntemeiată, ci și primejdioasă, ea putând conduce la concluzii hazardate și putând arunca acuzații nedrepte. De pildă, s-ar putea deduce că Ștefan, acest om credincios, a cărui smerenie este mai presus de orice îndoială, s-a călugărit „de formă”³⁶, făcând un gest în care n-a crezut și pe care nimeni dintre apropiații și contemporanii lui nu l-a luat în serios. Că a avut urmași nevrednici și iresponsabili. Că mitropolitul și clerul Moldovei nu cunoșteau rânduielile vieții călugărești. În fine, că obștile monahale pe care le întemeiasse Ștefan sau cărora le făcuse bogate danii nu și-au îndeplinit datoria față de ctitorul lor, pentru sufletul lui nemairugându-se nimeni, niciodată. Și, desigur, în fruntea acestor așezăminte ar sta Putna însăși. Ceea ce nu corespunde nicicum realității.

---

recent: Demir Dragnev, Igor Cașu, Emil Dragnev, Virgil Pâslariuc, *Ștefan cel Mare și Sfânt în contextul epocii sale și al posterității*, Chișinău, 2004, p. 38. Autorul – capitolul II.2, *Politica domniei față de boierime*, aparține d-lui Virgil Pâslariuc – trimite (p. 149, nota 122) direct la manuscrisul aflat în „Biblioteca de Stat a Rusiei, fond. 98, f. 385 (r.)”, omițând, fără nici o explicație, tipărirea respectivului colofon (cu textul slav și traducerea românească) încă de acum trei decenii. Autorul a dat respectivului fragment o traducere incompletă („anul domniei al cincilea curgător, care se apropie de al șaselea la 2 iulie”), și, pe de altă parte, este de neînțeles afirmația d-sale că ar fi vorba de o „inscripție finală a *Tâlcuirii Evangheliei lui Ioan* de către Arhiepiscopul Teofilact de la Putna” (subl. ns.): nu a existat, în 1509, nici un arhiepiscop cu acest nume, în toată Moldova, necum la Mănăstirea Putna ! De altminteri, la vremea aceea, un singur ierarh în Moldova purta acest titlu, anume mitropolitul de Suceava (în 1509 – Teoctist al II-lea). Scrierea arhiepiscopului Teofilact al Ohridei – *Tâlcuirea fericitului Teofilact, arhiepiscop al Bulgariei, a Sfintei Evanghelii a lui Ioan* – se află și în alte manuscrise moldovenești din veacurile XV–XVI (v., de exemplu, P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei R. P. R.*, I, București, 1959, p. 126, nr. 99).

³⁶ Constantin Rezachevici, *Cronologia critică*, p. 543.